

20. SZÁZAD

9.

Sorozatszerkesztő:

Bárdi Nándor, Gidó Attila, Jakabffy Tamás

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GAGYI, JÓZSEF

Villanyos és közössége : villamosítás, modernizáció történet a Nyárádmentén : (1945-1989) / Gagy József. - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület : Kriterion, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-739-243-2

ISBN 978-973-26-1311-5

316

GAGYI JÓZSEF

Villanyos és közössége

*Villamosítás, modernizáció:
történet a Nyárádmentén*

(1945–1989)

Erdélyi Múzeum-Egyesület • Kriterion Könyvkiadó
Kolozsvár

A kézirat elkészítését támogatta:
HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézet, NKFI 128848. sz. programja
Communitas Alapítvány

A kötet megjelenését támogatta:

A sorozatborítót Matei László tervezte.

© Gagy József, 2023
Kriterion Könyvkiadó

BEVEZETÉS

2017. január 26-án, nyolcvanhatodik születésnapja előtt három héttel Sztrátya Domokos megcsúszott a kút mellett odafagyott jégen, elesett, és eltörött a jobb combnyakcsontja. Hideg volt az a délelőtt, és Sztrátya Domokos tudta, hogy addig kellene a meleg konyhájába bevonszolni magát, amíg „a törés ki nem hűl”, ezért háttal, tapogatózva, felaraszolt a négy lépcsőn, be a konyhába, az ajtót is sikerült becsuknia. Itt talált rá az őt rendszeresen látogató caritasos nővér.

A baleset előtt utoljára január 23-án voltam nála. De nem ekkor, hanem egy karácsony előtti beszélgetés közben, amikor arra fordult a szó, hogy mit is vár a következő esztendőtlől, ezeket mondta:

Hát a boldog új évet kívánjuk, s örökké jobbat várunk.

Én is avval vagyok, hogy sok mindent meg kéne csinálni, jaj, ezt elhagyom holnapra, mikor megpihenek azután, s holnap még fáradtabban megyek neki, mint ma, s holnapután még fáradtabban, s ott marad. S minden, velem együtt s velünk együtt, így a falusi szinten, így öregedik le, ahogy szoktam mondani, az épületek, a kerítések, a gyümölcsfák, a szőlőfák, az udvar is válik posványossá, a víz se ott folyik el, ahol kell, a ruha szakad le, az edények lyukadnak ki, volt egy vedrem, a szennyvizet töltsem belé, nem minden kicsit öntsek ki, kilyukadt [összecsapja a kezét], el kell dobni, mást kell helyette venni, az is elromlik, még a kézbeli is, ez a bot is, ne, a kettő kétféle [mutatja a csőbotot], mert egyszer már el volt törve, s a szomszéd bányász¹ látta, s mondom neki, mi van, s van nekem egy olyan csővem, s kipótoljuk, s van neki szerszámja is, kifúrta s megtoldta.

Eszembe jutott, olyan, mint Petőfi nadrágja, egyik szürke s másik fakó, gyí, két lábam, fussatok! Evvel az élettel kapcsolatban is, amit át kellett élni, ugyancsak Petőfire vonatkoztatva mondtam el valakinek, hogy a nadrágját megfoltozta evvel-avval, rongyoskodott, ő mondta el a versibe, hogy zöldre raktam sárgát, kéket, szent atyám, be tarka élet... a nadrágját, mondta, az újat kímélni kellett, s eladta, s mondta, gyí, te fakó, gyí, te szürke... ejsze abban van... mert nadrágom két darab, egyik szárát úgy toldottam a másikhoz a minap. Mert volt más is szegény, még az olyan ember is. Tudott volna korszakot alkotni, új korszakot, ha élt volna nyolcvanhatig, mint én, de csak huszonhat adatott neki, úgy tudom, huszonhat. Ha megérte volna az én koromat... Sok értékes ember elveszett hamarabb. Valakinek mondtam, hogy nem tudom, hogy van, ajándékba

¹ A szomszédban lakó, egykor a bányában dolgozó nyugdíjas.

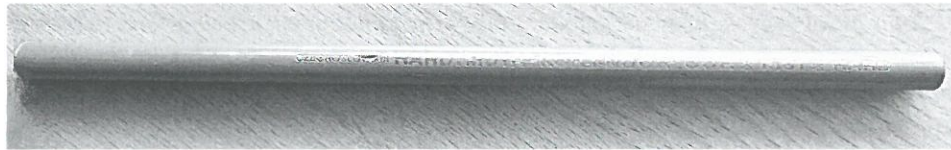
kaptam én ezt az éveket, vagy büntetésül, hasznos lesz nekem, hogy megértem ezt a kort, vagy káros.

– Hát csináljon statisztikát, maga mindig csinálta a statisztikát, jegyezze minden nap, hogy ennyi jó dolog történik, s ennyi rossz, a végén adja össze, s amikor év vége van, akkor is adja össze, s na, mi lesz az eredmény, a jóból van több, vagy a rosszból van több?

– A plusz s a mínusz, haha... Ha megérjük az év végét egészségesen, s még ha hideg van, akkor be tudjuk csukni az ajtót, s meg tudunk melegedni, s van mit enni is, inni is, hál' istennek, akkor csak jóval zárhatjuk. Az, hogy másodrendű s harmadrendű minőségnek nézünk ki, az már csak külsőség, belül legyen az ember, azt szoktam mondani, elvileg s lelkileg, ha ki van békülve, azt szoktam mondani, akkor kerül a zsebibe is, s kerül a hasába is valami ez-az, de ott hiába van, ha nincs kibékülve önmagával se, akkor nem ér semmi semmit.

– Na, köszönöm szépen, hogy megvigasztalt... (237)²

Nemcsak megvigasztalt, de ajándékot is adott: ezt a tintaceruzát.

1. ábra. A Sztrátya Domokostól ajándékba kapott tintaceruza

Amikor a naptárakról beszélgettünk, amelyeket a kettes számú dossziéjába lefűzött, akkor került először szóba a tintaceruza. Elvittem az iratgyűjtőt, és a naptárakat alaposabban megvizsgálva kiderítettem, hogy lefűzés előtt valóban a falon lehettek egy éven keresztül: látszottak a rajzszegek nyomai, amelyekkel rögzítették őket.

– Ez ki volt akkor téve, s volt magának tintaceruzája, s azt hol megnyálazta hol nem, s írta oda reá. A falon, ott írta reá.

– Hát valami szerint... Erről jut eszembe, van nekem egy tintaceruzám, mert a kollektívben hatvankettőben-hatvanháromban a legkiválóbb tintaceruzákat vette Szakács Ernő,³ s mindegyiknek adta, s nekem még megvan egy, nem hegyeztem meg soha, megtartottam tartalékba, s odaadom a tanár úrnak!

2 Az idézetek a vele készült, leírt vagy hanganyagként tárolt, még leíratlan beszélgetésekből valók. Ezek a szerző tulajdonában találhatóak. A leírt beszélgetésekből kiemelt részletek esetében megadjuk az adott interjú sorszámát, amelynek alapján a szövegrészek az Irodalommutató végén található táblázat segítségével (36. ábra) azonosíthatók.

3 Akkoriban a nyáradszentmártoni kollektív gazdaság főkönyvelője.

- Adja csak, mert most olyat nem lehet venni!
- Nem lehet, a legkiválóbb volt, aztán nem tudom, jelenleg gyártanak-e, olyan sárga festékű, hát a legkiválóbb tintaceruzák voltak, az elején azzal dolgoztunk, nem pixszel.⁴
- Hát akkor nem volt még pix. A tintaceruzát nem lehetett radiózni.
- Nem, egyáltalán, mert összefogta, festette el a dolgot, azért kellett tintaceruzával csinálni. (234)

Az évet kiszolgáló, a falról levett naptárak hátára minden év végén vagy a következő év elején statisztikát készített, hol megnyomva, hol nyálazva a tintaceruzát. Ilyenek látható ma a ceruza nyoma: íme az illusztráció, egy kis befényképezett részlet az 1960-as év bevételeit és kiadásait összegző feljegyzésből, az 1960-as Előre-falnapítár hátáról:

Csúszás 1959. 11. 20. 1960. 1. 15. 1960. 1. 15. 1960. 1. 15.

Készült a legnagyobb pontossággal Sztrátya Domokostól

80 53 133 x 64 x 3 60

2100 3061

2422

387,10

468

20,80

60,50

Össz = 4329,05 lei

6338,15 -

4329,05

Össz = 2009,10 lei jött, a család fenntartására irányuló kiadásokhoz.

A jelen naptáron lévő összes feljegyzések a természet valóságát tükrözik, s bármikor ellenőrizhető.

Lejegyzte Sztrátya Domokostól

Jóllátóhoz 1961. 5. 6.

Másolat

Bevételek.

1 dbt. befizetésért 1611,90 lei

1 " díjazásért 650,50 "

30% kártya 868,50 "

repa pénz 412,80 "

szécsényi buszért 288,60 "

" alpa magrafertő 40,51 "

" bukás helyett 58,64 "

fülke pénz 2,1 "

Össz = 6338,15 lei

2. ábra. Az 1960-as Előre-naptár hátára készített statisztika

Az 1979-ben készült személyazonossági igazolványból – amelynek azután időről időre hosszabbították az érvényességét – kiolvashatók a legfontosabb nyilvántartandó

4 Golyóstollal.

VALABIL PINA	
Numele de familie	=SZTRÁTYA=
Prenumele	=DOMINIC=
Prenumele părintilor	PETRU MARIA
Născut în	1931 februarie 12 Com. IOBIAŢENI Jud. MUREŞ
Starea civilă	1. necăsătorit 2.
Domiciliul	Com. VĂRGATA Sat. VALEA nr. 122 Jud. MUREŞ
	
Seriatura posesorului Sztrátya Domokos	
Data eliberării	1979 noi 5
Completat de	Zsigmond József Orgazul entitiei (Seriatura și ștampilă)
SERIA A.O. Nr. 788105	

3. ábra. Sztrátya Domokos személyazonossági igazolványa

személyi adatok. Szülők neve: Péter és Mária, a születés dátuma, helye: 1931. február 12. Jobbágyfalva, Maros megye, az, hogy nem házas, és Csíkfalva község Jobbágyfalva falujának 122-ik száma alatt lakik, meg az, hogy a személyazonossági igazolványt 1979. november 5-én, életének 48. évében váltotta ki. És megsemmisíthető a középkorú Sztrátya Domokos fényképportréja, nyílt, komoly vonásai.

Élete során igen kevés fénykép készült róla. Miért is készült volna? Leginkább az élet fordulóihoz köthetőek a felvételek – iskola, katonaság, hivatalos papír készítése, nyugdíjaztatás. Meg miután megismerkedtünk, természetes volt, hogy időnként előkaptam a telefonomat, és csak úgy, minden előkészület és figyelmeztetés nélkül, esetleg utólagos magyarázatokat hozzáfűzve fotóztam. Türelemmel viselte, nem szólt rám, csak a fejét csóválta, és gyakorolta a vendég iránti toleranciát. Egyetlen alkalommal, 2015 nyarán történt, hogy előre bejelentettem szándékomat, és miközben végigvezetett birodalmának terein, és közben szüleire, gyermekkorára, régmúltra és közelmúlt-ra emlékezett, végigfényképeztem az udvarát, kertjét, csűrét, gabonását és lakását.⁵

Sztrátya Domokost, aki egyedül élt, és combnyaktörése, a kórházból való hazatérése után nem tudta magát ellátni, 2017 februárjában rokonai befektették a nyáradszerdai öregotthonba. Ott felépült, járókerettel járt, és az öregotthon lakója volt 2018.

⁵ Ezek a képek és az akkor felvett beszélgetés részletei kerültek be Gagyi József: *Régi ember...* bevezetőjébe.

március 17-én bekövetkezett haláláig. Ott is látogattam, ott is beszélgettünk. Egyik alkalommal arra terelődött a szó, hogy mennyi emléket hordoz haláláig az ember, ekkor került elő a személyazonossági igazolványa meg a pénztárcájából az őt minden útjára, az öregotthonba is elkísérő néhány cédula, számla, hivatalos irat. Érdemes ezekkel az olvasónak is megismerkednie.

Az első: egy 547 lejes számla. A történetet részletesen elmondta:

A bukszámban van egy nyugta, a jómúltkor a kezembe járt, ahol defektes volt az óra,⁶ oda elő kellett jegyezzem az elmúlt év ugyanazon időszakának a fogyasztását, hogy ezt számlázzák ki, s jelentettem, hogy defektes az óra, hogy cseréljék ki. S ki kellett számlázzam, s volt eset biza, s ott Keresztúron,⁷ hogy az elmúlt év ugyanezen időszakára volt egy olyan fogyasztás, hogy több mint 300 lej fizetnivaló volt egy családnál. S aztán máskor kevés volt, de én tudtam, mert a csepűtelefon ment a faluban, s ott lopták az áramot, aztán meg is halt az öreg, s én megmondtam, hogy defektes az óra, s én ezt kéne béírjam, s én megreszkírozom, hogy ne írjam be, de a revizorok ha reaakadnak, engem megbüntetnek, s tőlem felhajtják. S tudjanak róla, ezt maguknak kellene megfizessék, én le kell írjam. Hát ha muszáj lesz, megfizetjük, azt mondták, megfizetjük. Közben az öreg meghalt, fáin, ügyes ember, Májai Boldizsárnak hívták, az öregasszony maradt, de nem is volt valami öreg, olyan nyers asszony volt, aztán tudott róla. Akkor ugyanúgy Selyében Fodor Dénesnél, egy erdész volt, egy 170 lejes számla, mondom Dénes bácsi, én ezt kell eléírjam, s ha rajtafognak, akkor felhajtják! S akkor még volt húsz lej, harminc lej különbség, de azt már nem számoltam. De ezeknek nagyon megrágtam, hogy én akkor fogom kérni, mert nyugtával igazolom, s rajtam felhajtják.

S meg is kapták a revizorok, s kiírták, felmentem Szovátára, s mese nincs, ez így igaz, mondom, s ezért, s azért, s hazudtam én is egyet, hogy tavaly ilyenkor beteg volt a háznál, s ott égett, radiátor s afféle, s avvót a baj, s aztán meghalt, s nem tudom mi, s hát azt ki kell igazolni, s oda orvosi bizonyítványt kéne, s nemtommi. S hagyják, kifizetem, s ha tudom visszavasalom, s ha nem, nem. Közben szabad szombatunk következett, s fogtam a biciklit, s felmentem Keresztúrra, mert ott 350 lej körül volt az összeg, s elmentem a nénihez, s mondom, Májai néni, a helyzet az, hogy engem utolértek, me a sánta kutyát utoléri, haha. S tudott róla, s minden, s mondom: vigyázzon, mert én tudok róla, hogy maguknál valami menyen, mert a falu megmondtá, én nem láttam, mert én nem mentem be, az előszobába, nagy vinklis ház volt, s az előszobában volt a villanyóra, a hűtő ott volt a villanyóra alatt, s annak a tetején elszámoltam. S aztán én onnan el is jöttem. Közbe ott a konyhában az asztal a fal mellett volt, s radiátor volt téve a fal mellé, nagy abrosz lelógott, s le volt vezetve a függönyök megett, hol, a tetőtartónál felbontották a vezetékét, s aztán azt üzemeltették. S aztán nem volt aki szabályozza, amikor az öreg

⁶ Villanyóra. A villanydíjbeszedő feladata volt az óra működésének ellenőrzése is.

⁷ Berekeresztúr, Székelybere község egyik települése.

meghalt, s azért ment olyan sokra, abban a negyedévben. Mondom: tudok róla, mert a faluban legalább tizenöt, húsz helyen megkérdezték, hogy maguk mennyit fizetnek, mennyi villanyt. Ez azt jelenti, hogy azok tudják, én nem tudom, én megesküszök, ha kell, hogy nem láttam, de tudja a falu.

S amit tizenöt ember tud...

Meg kell szüntetni, el kell tüntetni, mondom, mert a revizorok készülnek, hogy kijönek, s megvizsgálják a dolgokat, mondom. S jaj, az Isten megfizeti, s én ekkor láttam meg, mert hozta a létrát, s fel a padlásra, s még segítettem kivinni a radiátort, de én nem láttam addig, hogy ott volt, esküszöm, nem láttam. Segítettem kivinni a csűrbe, s ott dobott reá valamit, s aztán megmutatta, honnan van levezetve. S mondom: hívja azt, aki maguknak megcsinálta, én nem nyúlok hozzá, nem értek hozzá, s az életveszélyes, de ha nem csinálják meg, akkor tömleccig el, büntetés lesz. Aztán kifizette, a 350 lejt visszaadta, na mondom, a nagya megvan a nyugtának. Aztán Selyében később kaptam meg, amikor mentem oda inkasszálni, megmondtam annak a Fodornak, na Dénes bácsi, utolértek! Nem baj, aszmondja, nem baj, s megbeszélgettük, s visszadom én magának. Mutattam a nyugtát, nézze meg, itt van a nyugta, Fodor Dénes 170 lej, Májai Boldizsár 350 lej, s Barabás Jósának itt Csíkfalában, a második ház a faluvégén, ha jól tudom, 20 lejre ütött, a másik helyen 5 lej volt a differencia, kicsi tétel volt vagy három, azoknak nem is szóltam semmit, mit szóljak? Úgy hogy voltak ilyen kitérők, ahol kellett manőverezni. De bizalmasak voltak, nem kételkedtek, hogy úgy van, mert mutattam a nyugtát, hogy nézzék meg, ezt az ötszáz valamennyi lejt kifizettem, s a nyugtának a hátára felírtam, hogy melyikek, s azt hiszem, öt ilyen tételből tevődött össze. (177)

A pénztárcában nemcsak ezt az emlékezetes számlát őrizte. Volt még ott egy, az Előre napilapból kivágott újságcikk is.

OTTHONUNK

Ha túlterhelt a hálózat...

A külső hálózatról a lakásba vitt vezeték a fogyasztásmérő villanyórán keresztül jut a biztosítékhoz, majd onnan a fogyasztó-helyekhez. A több helyiségre felosztott modern blokk-lakásban tucatnyi kapcsoló és dugaszoló aljzat áll kézügyben: 1–3 égős csillárok, illetve különféle háztartási gépek és készülék üzembehelyezésére. A terhelési lehetőség meglehetősen nagy! Emiatt rendszerint két áramkörre van osztva a lakás elektromos hálózata. Az egyik a mennyezeti égők kapnak áramot a másikon pedig (fali du-

Tippelés helyett, osszunk szorozunk! Másszóval: számítsuk ki az összfogyasztást. Tudjuk már, hogy a villanyóránk 10 Amperrel terhelhető. Nos, ha a bekapcsolt égők és készülékek összesített Watt számát elosztjuk a hálózati feszültség Volt számával, megkapjuk az összfogyasztást Amperben.

(A Watt: a villamos teljesítmény egysége. A Volt: a villamos feszültség mértékegysége. Az Amper: az áramerősség egyik mértékegysége). A Watt, Volt, Amper összefüggés a mellékelt háromszög alapján

4. ábra. Kivágott újságcikk

A címe: *Ha túlterhelt a hálózat...* Ennek is fontos szerepe lehetett, amikor a „villanyos” a „fogyasztókkal” „szakmai kérdésekről” beszélgetett, és mondandójának alátámasztására elővette pénztárcájából azt az agyonfogydosott, rojtosodott szélű újságcikket. A megjelenés ideje: 1981. május 29-e. A megcélzott közönség: a tömbházba költöző városiak, a példák a tömbházlakások áramfogyasztására vonatkoznak. De egy falusi számára akkor is fontos lehetett tudni, hogy az elektromos hálózat csak annyi fogyasztást bír el, „amennyire szabvány szerint előre látták a maximális terhelhetőséget. Aki ezzel nem számol, az sötétben marad!” Ugyanis „a túlterhelés kiolvasztja a fogyasztásmérő biztosítékát”. Domi bácsi a hetvenes évek végén és a nyolcvanas években továbbképzésekre járt, tanfolyamokat végzett, szerzett villanyszerelői képesítést is, de 1976, a saját házának építése előtt maga is petróleumlámpával világított, nem volt gyakorlati tapasztalata minderről. Adott helyzetekben azonban a nála sokkal idősebb, tájékozatlanabb emberek kérdéseit is meg kellett válaszolnia, jól foghatott ez a kis „puska”. És a válasza nem az volt – nem lehetett az –, amire a cikk írója biztatta az olvasókat: „A választ ki-ki magának kell megadja, miután megszemléli háztartása villanyóráját.” Sok falusi fogyasztónak ekkor még villanyórája sem volt, saját megítélése szerint tehát havi átlagfogyasztást számított a villanydíjbeszedő, és ehhez a fogyasztónak nem volt mit hozzászólnia. De legalább kérdezhetett. És kit is kérdezett volna mást, mint az évi négy alkalommal, napi pontossággal megjelenő villanyost, azaz Sztrátya Domokost. Mert ha ez a cikk a falusi ember kezébe kerül, akkor elolvashatja, hogy hány amperes fogyasztást bír meg a biztosíték, de nem nagyon van mit kezdenie a cikk által felvetett problémával, mármint azzal, hogy „továbbá azt kell megtudnunk, hogy a már bekapcsolt lámpák és az üzemelő hűtőszekrény mellett beindítható-e még egy időben a tévé, a vasaló, a kávédaráló, a villanyborotva, a kávéfőző és még a porszívó is anélkül, hogy kiolvadna a biztosíték?” Először is: bizonyos, hogy ha van is tévéje, esetleg hűtőszekrénye, vasalója, esetleg nincs kávédarálója, villanyborotvája, kávéfőzője, porszívója. Meg aztán: igaz, a cikk megad egy számítási képletet, a teljesítmény (watt), feszültség (volt) és áramerősség (amper) alapösszefüggését, de annak alkalmazásához olyan adatokat kellett volna ismerni, mint az egyes gépek wattban megadott fogyasztása, és azt bizony számos esetben a villanyostól kérdezték, mert sehogy se tudtak kiigazodni a géphez mellékelte tájékoztatókon (ha ugyan el nem dobták kicsomagolásakor). Sztrátya Domokos pedig bevallotta: számtalanszor vette elő ezt a cikket, hogy meglesse a képletet, majd kiszámítva a kért adatokat, tájékoztassa és megnyugtassa hűséges fogyasztóit. Vagy éppen felhívja a figyelmüket arra, ami ott olvasható a cikk végén: „Amit még tudni kell! 1. A biztosítékok csak szigorún a villanyórával egyező értékek lehetnek. 2. A túlterhelés a hálózat leégését okozhatja. 3. A barkácsolást szigorúan mellőzzük; biztosítékcsereit is csak olyan személy végezzen, aki tisztába van e »rázós« terület balesetveszélyeivel és megelőzésével (sic!)”. Huszonnégy éves gyakorlatának már az elején kétségkívül tisztában volt vele, miben és mennyiben tartozik az ő feladatai közé, hogy felvilágosítson, segítsen, megnyugtasson.

son, bizalmat keltsen – szót értsen a vidék falusi embereivel. Azokkal az emberekkel, akik számára a watt, volt, amper, biztosíték és maga a láthatatlan, szagtalan-szintelen és kétségkívül létező és nagyon veszélyes, de ugyanakkor számukra – a propaganda szerint – „a jólét bőségét és a kultúra világosságát” elhozó áram csak igen ködös valóság volt.⁸ A villanyosnak ehhez kialakult egy gyakorlata, és idővel egyre ritkábban volt szüksége erre a kis újságkivágásra, amit oly sokáig a pénztárcájában őrzött.

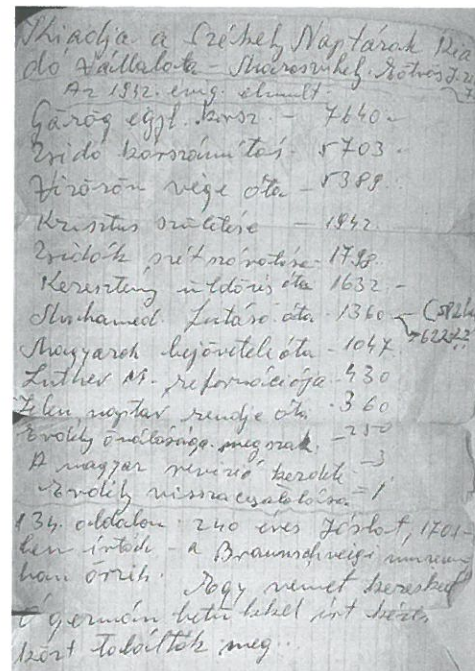
Ott volt, ott kellett lennie annak a szakadozott papírnak is (lásd a 33. ábrát a 6. fejezetben), amelyet alkalmazásakor kapott, amely végig nála volt, és amelyet a nyugdíjazása után huszonöt évvel se dobott el – hogy is tette volna, amikor egykor ez adta alkalmazotti identitását, ezzel igazolta magát ismerősöknek, ismeretleneknek: ez volt az ő fejléces, pecsétetes, névre szóló kiküldetési igazolványa vagy különleges felhatalmazása (Delegație specială), amelyet ő közismert formájában csak „delegációként” emlegetett.⁹ A kibocsátó szerv: Maros Regionális Villamossági Vállalat, Hálózati Részleg Marosvásárhely, Üzem utca 1 sz., kibocsátották Marosvásárhelyen 1969. 10. (?) hó 18-án 2394-os iktatószámával, hosszúkás és kibetűzhetetlen bélyegzővel, aláírja a részleg vezetője, az olvashatatlan családnevű Vasile és a főkönyvelő, Adorjáni Emeric. Olvasható viszont, hogy egy 1956-os minisztertanácsi határozat értelmében küldik/delegálják alkalmazottakat, a szovétai központban villanydíjbeszedői (incasator) funkcióban levő Sztrátya Domokost, hogy a fogyasztóktól a villamosenergia-fogyasztás ellenértékének, a garanciáknak és a villanyfogyasztással kapcsolatos különböző díjaknak (taxe) a begyűjtését végrehajtsa. Néhány további sor nem kiolvasható, de az kiderül, hogy naponta le kell tennie a bankban vagy postán fel kellett adnia azt az összeget, amelyet a tárgynapon begyűjtött, amennyiben az összeg meghaladta a 300 lej. Ha ennél kevesebb, akkor hetente két alkalommal kell ezt megcselekednie. Vagyis nem tarthat pénzt magánál – az „inspektorok”, akik őt útján követhetik, és bármikor ellenőrizhetik, büntetést szabhatnak ki rá, ha ez megtörténik. A papír felmutatója a milícia által 1951. X. hó 26-án Marosvásárhelyen 6463-as számmal kibocsátott, A szériaszámú, 718713-as sorszámú személyi igazolvánnyal igazolja magát. Az aláírások alatt külön bekezdés: „Tudomásul vettem a fentieket, és végrehajtásukat az érvényes rendelkezéseknek megfelelően végzem”, aláírás: Sztrátya Domokos.

8 A könyv 6. fejezete előtt álló mottót ide is bemásolom: „Mindnyájunk számára, akik a modern világban élünk, a világunk dolgai jellegzetesen homályosak, ez pedig nem volt jellemző az előző korszakokra. A premodern környezetekben az egyének által használt, Clifford Geertz által »helyi tudásnak« nevezett ismeretegyüttes gazdag, sokféle volt, és alkalmazkodott a lokalitás életkörülményeihez. De vajon hányan tudjuk ma, amikor felgyűjtjük a villanyt, hogy szigorúan technikai értelemben mi is az elektromosság?” Giddens: *Consecințele modernității*... 136.

9 Lásd erről még a 6. fejezetben.

Huszonnégy évig kísérte útjain ez a papír – közben 1979-ben kiváltja új személyazonossági igazolványát, de annak az adataival új „delegációt” már nem állítottak ki. Akkorra már nem is nagyon volt szüksége rá, jól ismerték – szilárd identitása, helye volt ebben a világban –, és mindenki, aki villanyfogyasztó volt, találkozott már vele, régi ismerősként köszöntötték őt, a felső-nyárádmenti falvak „villanyosát”.

A pénztárcából előkerülő következő papírt (lásd a 27. ábrát) a fogyasztási szövetkezetek szovétai vegyesboltjának, „Általános Üzletének” (Magazin Universal) elektromossági cikkek részlege bocsátotta ki 1978 áprilisában (a nap olvashatatlan): a 476. számú számla szerint Sztrátya Domokos, a Maros megyei Jobbágyfalva Főút 122. szám alatti lakos egy Tohan márkájú férfibiciklit vásárolt 699 lej 50 baniért. Ez a bicikli, amely a kukoricagórénak támasztva állt az udvarán haláláig, akkoriban is, öregkorában is fontos szerepet töltött be a tulajdonos mobilitása szempontjából. Amíg dolgozott, ha tehette, nyárban-télben ezzel a biciklivel járta a falvakat: ezzel spórolta meg a mindig pontosan elszámolt, de valójában el nem költött utazási támogatást („deplacare-pénzt”). Öregkorában, lábainak gyengülésével pedig már nem ült biciklire, csak tolt, és közben rátámaszkodott: üzletbe, a faluban dolgait intézni, vasárnap meg ünnepeken pedig a templomba is így ment, így lehetett találkozni vele. Ha valahol a faluban falnak, kerítésnek támasztva látták ezt a hűséges jószágot, tudták, hogy ott van a közelben a gazdája is.

Egy furcsa, számomra sokatmondó, nagyon izgalmas papír következik. Hosszan beszélgettünk vele erről, de a téma más kontextualizációt igényel, most ne térjünk ki bővebben rá! Iskolázott ember volt, a modern időfogalom tudatában élt, de az ezzel párhuzamosan mégis felsejlő, az időhöz való „archaikus” viszonyának lehet ez dokumentuma: egy világvégejóslatra vonatkozó feljegyzést másol ki egy 1942-es naptárból, amelyet valamikor a nyolcvanas évek elején, egy falusi család lapozgatható, majd Sztrátya „talált meg”. A jósolat a világvége jeleire vonatkozik.

5. ábra. Jósolatok a világvégéről

A nyolcvanas évek végén, 1988. november 28-án vette kézbe a Sztrátya család a Sztrátya Péternek szóló értesítést. A nyárádszentmártoni Mezőgazdasági Termelőszövetkezet (aláírja Nagy Jenő elnök és Kuti Zoltán főkönyvelő) arra szólítja fel az értesítettet, hogy 1988. november 20-ig fizessen be a pénztárba 1300 lejt, amellyel tartozik. Az összeg „a kerthelytöbbletből származik, mivel nem teljesítette a munkanapot az 1987-es évben, és akkor nem jogos a 0,15 ha kerthelyre az 1988-as évben”. Évtizedes vitáknak, a kollektívbe való bekényszerülés óta gyűlő keserűségnek a dokumentuma ez a felszólítás. A családnak a saját telkéből, amelyen a házuk is állt, és amelyet Domokosék a szülőktől örökölték, a termelésre alkalmas kert 0,29 hektár területű. A családból a még élő anya, Sztrátya Mária nem, csak a két testvér, Péter és Domokos lépett be a kollektívbe. Nem is volt baj addig, amíg Domokos ki nem lépett: előbb a fogyasztási szövetkezeteknek, majd a villamossági vállalatnak lett az alkalmazottja. Egy kollektivistának, ha teljesítette az előírt „munkanapot” (azaz éves, kötelező munkanapszámot), akkor 15 ár „háztáji” járt, általában az addig is használt kert vagy annak egy része. Amikor Domokos kilépett, attól kezdve évente bérleti díjat fizetett a saját egykori kertjüknek egy részéért, a maradék 15 ár volt az, amelyet Péter megművelhetett. Elkövetkezett azonban az az év, amikor Péter se teljesítette a munkanapokat, és akkor az éber vezetőség azonnal lecsapott, és a saját kert 1988-as használatáért is bért kért. Ez az egyik utolsó keserű csepp volt az igazságtalanságok poharában – de hát mit lehetett volna tenni? Domokos kifizette Péter helyett az összeget, és eltette a kiszolgáltatottság és igazságtalanság e tanújelét a pénztárcájába. Nem jókedvűen, hanem dokumentálási szándékkal, akár az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején. Erre utal a jobb felső sarokban olvasható felírás: „Primit 28.11.88. Sztrátya”.

Az „új világból” két papírt őriz Sztrátya Domokos. A beszélgetéseink idején zajlott a marosvásárhelyi katolikus középiskola újraalapítása körüli hercehurca, a korrupcióellenes ügyészség vádemelése. Domi bácsi követte, mindig szóba is hozta a híreket, fordulatokat: a szíven viselte egykori iskolájának sorsát, a beszélgetésekből is az derült ki, hogy az egykori iskolatársaival, ha lehetősége volt rá, egész élete során tartotta a kapcsolatot. Persze hogy őrizte azt a kézzel írt papírt, amelyről nem tudni, ki szerkesztette, ki juttatta el hozzá, „a Római Kat. Gimnázium öregdiák találkozójának” programjáról: „2002. június 22. szombat 17 óra koszorúzás a római kat. Temetőben. 2002. június 22 vasárnap 9 óra a M.v.helyi rom. kat. plébánia udvarán 10 óra ünnepi szentmise 11 óra ünnepség a római Kat. Gimnázium volt kápolnájában 14 közös ebéd”. A papír nem személyesen Sztrátya Domokosnak szóló meghívó, valakitől kaphatta, mert az Ávéd János címe, telefonszáma mellett ott a kérés: „Írd meg a saját címedet, hogy tudjon meghívót küldeni. Melyik évben melyik osztályba jártál.”

Őrizte azt a dokumentumot is, amely gazdálkodó múltjának és 1989 után újjáéledő ambícióinak talán utolsó bizonyítéka. Miután megkapta a visszaigényelt földeket,

megint tervezni, termelni, értékesíteni kezdett, másképpen fogalmazva: visszatért ahhoz az életéhez, amelytől elváltak, amelytől eltávolodott ugyan, de legbelül sosem vált meg igazán: falusi gazdálkodónak képzelte, tudta magát villanyos korában is. Kapva kapott hát az alkalmon, és unokaöccsével meg egy szomszédjával traktort is vásárolt a kilencvenes évek elején, szántott-vetett, gabonát termelt, állatot tartott, azt vásárra vitte, eladta és ideig-óráig értelmesnek, hasznosnak, megtérülőnek ítélte meg mindazt az erőfeszítést, energiát, amelyet ennek az életnek a restaurálásába fektetett. De aztán telt az idő, és eljött az óra, mikor úgy döntött: már nem érdemes. Még kiváltotta 2006. október 18-án azt a 34.2823-es számú termelői igazolványt (Atestat), amelyet ma is őriz, de amelyet már nem használt – csak fájdalmas emlékként lapult a továbbiakban a pénztárcájában. Az igazolványt a Mezőgazdasági, Erdőgazdálkodási és Vidékfejlesztési Minisztérium bocsátotta ki, ennek is a Maros Megyei Igazgatósága, és az igazgató, Timar Liviu, valamint az Igazoló Bizottság (Comisia de Atestare) elnöke, Názán Jenő írták alá. A szöveg szerint Sztrátya Domokos úr, aki 1931. február 12-én született a Maros megyei Jobbágyfalván, mestersége: gazdálkodó (agricultor), és vezeti és működteti (conduce și administrează) Sztrátya Domokos vegyes (mixt) jellegű családi termelési egységét (exploatația agricolă familială) Csíkfalva községben, Maros megyében a mezőgazdasági termelési egységek működésére vonatkozó 103/2001-es sürgősségi rendeletet jóváhagyó 1662002/es törvény 4. paragrafusának 2. bekezdése szerint teljesíti azokat a feltételeket, amelyek szerint igazolhatóan vezethet és működtethet családi mezőgazdasági termelési egységet (întrunește condițiile de atestare pentru a conduce și administra exploatație agricolă familială). Igazolvány tehát ez arról, hogy Sztrátya Domokos 2006-ban falusi termelő, egy termelési egység (gazdaság: föld, termelési eszközök, termelési szakértelem) tulajdonosa, aki múltja és mai ambíciója szerint – igaz, már csak óvatosan és fenntartásokkal lehet ezt leírni: – gazdálkodó paraszt.

De mit is jelentett, jelent a számára – aki késői pályára állása nyomán, begyakorolt szakmája és ebből adódó identitása szerint „villanyos” – az, hogy: paraszt?

Kicsoda hát Sztrátya Domokos?

Ki az az ember, akiről mindezek után tudunk már annyit, hogy 86 éves korában combnyaktörése volt, ezután haláláig a nyárádszeredai öregotthon lakója, aki megőrzi az 1963-ban kapott tintaceruzát, és 53 év múlva, 2016-ban odaadja a kedves beszélgetőtársának, aki azt – szerinte – megérdemli, és meg fogja becsülni? Megőrzi az 1969-es delegációját, a kivágott újságcikket arról, hogy mi történik, ha túlterhelt a hálózat, az 1979-es biciklivásárlását igazoló nyugtát, a téesz adózási felszólítását 1987-ből, az 1942-es Székely Naptárból kiírt, majd ezek mellé gyűjtött évszámokat, a római katolikus öregdiákok 2002-es találkozója kapott meghívót, meg a régi-mai identitását igazoló termelői igazolványt?

Azt tudom felelni erre, hogy ő az, aki sok más nyárádmenti, romániai, kelet-európai társával együtt úgy ült fel a modernizáció juggernautjára¹⁰ – vagy másképp Jagannath indiai isten rettenetes szekerére –, hogy nem tudta, nem akarta, mindez mégis megtörtént vele.

Azt tudom felelni továbbá: Sztrátya Domokos az a jobbágyfalvi, aki azzal mutatkozik be az iránta érdeklődő kutatóknak (akiről a faluban végzett korábbi munkája során hallott a személyes találkozás előtt is), hogy ő „villanyos”, azaz villanydíjbeszedő volt a Felső-Nyárádmente falvaiban egy fél életem keresztül.

Sztrátya Domokos a négy elemi után öt gimnáziumi osztályt végzett el a marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferenc Katolikus Gimnáziumban, majd 1951–1954 között katona volt, aztán családja birtokán gazdálkodott. 1962. január 15-én írta alá a helyi kollektívbe való belépési nyilatkozatot, 1962 és 1966 között könyvelő, majd áruszakértő volt a nyárádszentmártoni Láng Kollektív Gazdaságban, 1966 és 1969 között pénztáros a Csíkfalva községi fogyasztási szövetkezetben. 1969 júniusa és 1993 márciusa között, nyugdíjazásáig a Maros Megyei Villamossági Vállalat¹¹ alkalmazottja:

A villamossági vállalatnál voltam ilyen taxaszedő, s a villanypénzeket én inkasszálтам huszonhat faluban, itt a Nyárádmentén huszonnégy évig. Huszonnégy évig, hogy egy egyes lónak a bőre a rúdra került volna hatszor, ha végig kellett volna járja azt, amit én itt jártam... (088)

Csaknem negyedszázadon át ő volt tehát a villanyos a felső-nyárádmenti falvakban, és ez azt jelentette, hogy „én minden házban, ahol volt villany, több mint kilencvenszer jártam a huszonnégy év alatt...” (088). Nem csoda hát, ha a kutató számára, aki azokra a társadalmi-kulturális változásokra kíváncsi, amelyek ezen a vidéken a szocializmus korszakában, a modernizációs beavatkozások hatására következtek be, ő amolyan kulcsadatközlő: egy modernizációs szerkezet, az elektromosenergia-szolgáltatás mindennapjainak ismerője, aki közelről, sajátos szemszögből és mélységben ismeri a vidéket, a vidék embereit, a vidék társadalmát: „fel tudom sorolni ezekben a

10 A 6. fejezetben részletesebben is lesz szó a modernitás e szimbólumáról, de addig is tudni kell azt, hogy mi is a juggernaut. A szó származási helyén, Indiában a Jagannath isten tiszteletére épített, vasazott kerekű, hatalmas szekeret nevezik meg így, amely amikor elindul, szétzúzza a véletlenül eléje kerülő vagy – ami gyakoribb, mert ezt az istenhez való viszonyulás követeli meg: az önmagukat feláldozni kész, magukat eléje vető – híveket. Mindez angolul kettős jelentésű: egyrészt megállíthatatlan, feltartóztathatatlan, és akár romboló erőt jelent, másrészt pedig egy gépet: a nagy méretű, hosszú távokat bejáró teherszállító gépkocsit. Lásd Giddens, Anthony: *Consecintele...* A szó átvitt használata analóg a magyar *gőzhenger* vagy a *ütőhenger* képes használatával arra, hogy valami elsőprőt jelentsen (pl. „megindult a gőzhenger” = megállíthatatlan pusztítás vette kezdetét).

11 Románul: Intreprinderea Județeană de Electricitate Mureș. 1969-ben még az 1968-ban létrejött Maros és Hargita megyékben működik, később válik szét két megyei vállalattá, ekkor még a neve: Intreprinderea Regională de Electricitate, azaz IREM.

kicsike falukban elejétől végig a családokat...” (088). „Villanyosként” igen figyelemreméltó és a kutató által is felhasználható hely- és társadalomismeretet halmozott fel. De mielőtt harmincnégy éves korában „villanyos” lett volna, parasztcsaládban nőtt fel, szocializálódott. Lelkiismeretesen, szorgalmasan tanult és értelmiséginek (papnak) készült, de megtört a kiemelkedésének íve, és közösségének egyik csendes, háttérbe húzódo, de mindvégig kritikus és a fennálló politikai rendszert elutasító tagja lett.

Ugyanakkor pedig környezetében egyedülálló módon paraszt/állami alkalmazott is és értelmiségi – gondolkodó, író, de nem alkotó! – is egyszerre. Csak magának „termel” és rendszerez iratokat, úgy dokumentálja saját tevékenységét, hogy abból egyén és közösség mindennapjai és sorsfordulói is feltárhatóak. Ehhez megvannak a szellemi képességei és a katonaságban elsajátított számlási, statisztikakészítési ismeretei. Amikor pedig arra biztattam, hogy rendezze iratait, egy helyre gyűjtöttük, felpakoltuk egy polcra ezeket a dokumentumokat. Ott örvendhetett, hogy mégis értelme volt a titkos szenvedélyének, az erőfeszítéseinek: „nézegettem, s megcsókoltam az iratokat, hogy milyen jól megcsináltam akkor rég!”¹² (138)

KÉRDÉSEK, MÓDSZERTAN, SZAKIRODALMI HÁTTÉR

Sztrátya Domokos számomra nem volt egyszerű beszélgetőtárs. Több volt annál is, mint kulcsadatközlő, hiszen túl azon, hogy saját és közössége életére reflektált, ő a kortárs emberek, a falvak, a korszak kíváncsi megfigyelője volt. Úgy gondolom, személyében egyfelől egy jobbágyfalvi gazdaemberrel, másfelől egy állami alkalmazottal, ezeken túl meg egy álsruhas társadalomkutatóval találkoztam. Olyannal, aki harmincnégy éves korától hatvankét éves korában bekövetkezett nyugdíjazásáig egy, a saját kultúrájában tevékenykedő és azt megfigyelő „villanyos”.

A következőkkel az a célom, hogy Sztrátya Domokos tudására támaszkodva bemutassam egy behatárolt vidéki társadalomnak – a nyárádmentinek – a szocializmus általános, illetve a kisrégiót jellemző politikai, gazdasági és társadalmi körülményei között kialakult, a villamosítással kapcsolatos viselkedését. E bemutatás sajátossága épp a nézőpontválasztás: az, hogy egy intézményi alkalmazott, a helyiek által szakemberként kezelt ember szemszögből történik. Sztrátya Domokos vállalja ezt a neki tulajdonított identitást, de emellé párhuzamosan és folyamatosan épít, ápol más olyan identitásokat is, amelyek meghatározzák interpretációit. Soha nem tagadja meg, hogy olyan földművelő, gazdálkodó családban nevelkedett, amelyet a szocialista rendszer ellenségként kezelt és kisémmizett. Óvatosan, de hangoztatja rendszerkritikus nézetét. Erős vallásos, katolikus identitása folyamatosan megmutatkozik a kapcsolatok épí-

12 Arról, hogy végül is volt-e irattára a katonaságból képzett irattárosként leszerelő Sztrátya Domokosnak, lásd tanulmányomat: *Gagy: Sztrátya Domokos archívuma...*

Interjú száma	Interjúkészítés ideje
088	2014. 10. 08.
109	2015. 06. 30.
111	2015. 07. 01.
118	2015. 08. 13.
122	2015. 09. 13.
124	2015. 09. 13.
138	2015. 10. 26.
144	2015. 11. 09.
145	2015. 11. 11.
147	2015. 11. 19.
148	2015. 11. 23.
149	2015. 11. 26.
159	2018. 12. 18.
169	2016. 02. 0 2.
174	2016. 02. 18.
177	2016. 02. 26.
180	2016. 03. 07.
187	2016. 04. 08.
197	2016. 05. 23.
234	2016. 12. 13.
264	2017. 05. 03.
283	2017. 11. 13.

36. ábra. Táblázat a Sztrátya Domokossal készült, a szerző tulajdonában levő, a kötetben felhasznált interjúkról

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	5
Kérdések, módszertan, szakirodalmi háttér	17
1. ITT ÉLT SZTRÁTYA DOMOKOS. ÁTALAKULÓ, MODERNIZÁLÓDÓ	
FALUSI TÁRSADALOM	33
1.1. Községvezetés és helyi társadalom a szocializmusban	35
1.2. Átalakuló gazdálkodás: kollektivizálás, kollektív gazdaság.....	47
1.3. A változó életmód infrastrukturális feltételei	52
1.3.1. Gázvezetés	52
1.3.2. Településrendezés (szisztematizálás)	53
1.4. Átalakult társadalom és életmódváltozások.....	57
2. VILLAMOSÍTÁS – ÁLLAMÉPÍTÉS – MODERNIZÁCIÓ	66
2.1. Villamosítás Romániában és a Nyárádmentén.....	68
2.2. Villanyvezetés Csíkfalva községben	77
3. SZTRÁTYA DOMOKOS STATISZTIKÁI	
A FELSŐ-NYÁRÁDMENTI TELEPÜLÉSEK VILLANYHASZNÁLATÁRÓL	85
3.1. Mit tudhatunk meg Sztrátya Domokos statisztikáiból?	87
3.2. Az áramhasználat eszközrendszerének kiépülése	94
4. A VILLAMOSSÁGI VÁLLALAT ALKALMAZOTTJÁNAK ÉLETMÓDJA	109
4.1. Sztrátya Domokos, az ismerő(s).....	136
5. A VILLANYOS ÉS AZ ÁRAMHASZNÁLÓ TÁRSADALOM	142
5.1. Felhalmozódó társadalomismeret.....	142
5.2. Az életmód	160
5.3. Az áramhasználat társadalmi gyakorlata.....	167
5.4. A helyi társadalom és a villanyos viszonya.....	188

6. BICIKLIN, JAGGERNAUTON	196
6.1. Időrezsimek találkozása	200
6.2. Pénz, szakértelem, bizalom	210
6.3. Delegáció, gazdák, bibliák	219
 BEFEJEZÉS.....	227
Sztrátya Domokos, a villanyos: helyes és reprezentáló	232
 IRODALOMMUTATÓ	244

A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. *Magyarok Romániában*

Tanulmányok az erdélyi magyarságról (1990–2015)

2. Falusi Norbert: *Két nemzet határán*

Erdélyi magyar nemzetépítők az európai nagy változásban (1900–1925)

3. Főcze János: *A MADOSZ*

Baloldali magyar történet a két világháború közötti Romániában (1934–1944)

4. Nagy Botond: *Mercur a keleti végeken*

Határszéli gazdasági környezet és üzleti modellek a dualizmuskori Háromszéken (1867–1918) [két kötetben]

5. Nagy József: *Békeévek Mars árnyékában*

A Székely Határvédelmi Erők története (1940–1944)

6. Kiss Ágnes: *Finomhangolás*

Koordináció és kontroll a szovjet típusú cenzúra-rendszerekben. Romániai példák (1949–1989)

7. Kulcsár Beáta: *„Adónyomorítás miatt zárva”*

Egy nagyváradi család története (1858–1944)

8. K. Lengyel Zsolt: *Haza és szülőföld*

Tanulmányok a transzilvanizmus történetéhez (1867–1945)